

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291347>

КИЯНОВСЬКА Л. О.

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. Доктор мистецтвознавства, професор, член-кореспондент Академії мистецтв України, завідувач кафедри історії музики (Львів, Україна).

Kyuanovska, Luba. Mykola Lysenko Lviv National Music Academy. Doctor of Art Criticism, Professor, Corresponding member of the Academy of Arts of Ukraine, Head at the Department of music history (Lviv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0117-5078>

© Кияновська Л. О., 2023.

ПАРАДИГМА ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ РОМАНТИЧНОЇ ЕСТЕТИКИ У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ ЛИСЕНКА

PARADIGM OF WESTERN EUROPEAN ROMANTIC AESTHETICS IN MYKOLA LYSENKO'S WORK

22 березня 2022 року виповнилося 180 років від дня народження Миколи Лисенка — засновника української композиторської школи, патрона Львівської національної музичної академії. Цей ювілей особливий ще й тому, що урочистості, які планувались на найближчі кілька місяців, затьмарені війною — кривавою безглуздою авантюрою мордору. Але Лисенкові не звикати: він, як і Тарас Шевченко, творчість якого була своєрідним поетичним *alter ego* славетного композитора, своїми знаменними датами постійно маркував цивілізаційні розломи національної історії. Похорон М. Лисенка 1912 року вилився в демонстрацію незалежницьких поглядів, які невдовзі «випробовуватимуться на міцність» у діяльності січових стрільців — одразу після святкування 100-річного ювілею Т. Шевченка. А 1942 року ювілей М. Лисенка в Галичині відсвяткували всупереч німецькій

окупації, підтвердивши усвідомлення свого національного коріння. Як не намагалися в повоєнному ссрр ліпити його як «революційного народного композитора», тихцем вилучаючи з повного зібрання творів такі шедеври, як солоспів «Гетьмани» до слів Т. Шевченка чи духовні композиції, а його оригінальну яскраву творчість зводили до вторинної ролі вірного послідовника кучкістів, та до 120-річчя класика вдалось таки заснувати конкурс виконавців його імені, що був одним із проявів незалежного духу «шістдесятництва».

Проте свій негативний відбиток криве дзеркало комуністичної ідеологічної інтерпретації спадщини Лисенка таки залишило до сьогодні. У ньому геть губились найважливіші сутнісні засади його романтичної естетики й етичні наративи, які ми повною мірою ще не опрацювали в музико-знавчому дискурсі, а найголовніше — не впровадили в масову суспільну свідомість.

Перший, дуже прикрий і принизливий «фальшивий образ» Лисенка — твердження про його локальність, замкненість суто в межах національної тематики, опору тільки на фольклор, отже, нібито невідповідність високим європейським стандартам. Ну, звісно, якщо ставити з його опер тільки «Наталку Полтавку» (яка навіть не опера і не цілком Лисенка), із хорових — виконувати кілька творів, із вокальних обмежитись кількома популярними, то можна пройти повз такі його досягнення, як сецесійна новаторська опера-хвилинка «Ноктюрн» і не менш новаторська за драматургією «Енеїда», як «Утоплена», що стала поштовхом до ритуальних «опер-дійств» ХХ століття, як фортепіанна «Українська сюїта у формі старовинних танців» та багато інших.

Друге перекручене тлумачення, яке побутує в музичних колах: його твори, мовляв, незручні для співу / фортепіанного чи хорового виконання / постановок на сцені. У мене на це завжди одна відповідь: добре, що вам Альбана Берга зручно співати і Карлгайнца Штокгаузена грати. А найкраще цей фальшивий докір спростував співак світової слави Павло Гунька, який записав усі солоспівки Лисенка з провідними зарубіжними співаками і — о диво! — ніхто з них не нарікав

на незручності. Гадаю, така думка постала через внутрішню емоційну дистанцію, або — дозволю собі й таке припущення — комплекс національної меншовартості.

Хоча «незручність» може впливати з невміння і небажання інтелектуально осмислити приховані підтексти й багатовимірність композиторських послань. Адже в багатьох Лисенкових творах бачимо вельми винахідливе поєднання стильових і жанрових елементів найрізноманітнішого походження, стилів та епох із національними звукообразами. Композитор зіставляє і синтезує суто фольклорне начало з моделями західноєвропейського романтизму, ментально український кордоцентризм із німецькою раціональністю конструювання форми, язичницькі обрядові архетипи із християнською піднесеною просвітленістю (тут насамперед згадала б навіть не його суто сакральні опуси, а кантату «Радуйся, ниво неполитая», що потужно підхоплює традицію духовного концерту).

У цілісному національному ідіомі, який Лисенко прагне вписати і таки вписує в естетичну й етичну загальноєвропейську панораму, що її Й. В. Гете окреслює як *Weltliteratur*, знаходить належне місце не лише весь український фольклорний і професійний музичний компендіум, від архаїки до сентиментального солоспіву початку XIX століття, а й охоплення всього історичного спектру світової культури — від античності «Сапфо», попри барокові рефлексії Сюїти ор. 1, попри класицистичність «Юнацької симфонії», попри захопливі діалоги з романтиками — Ф. Шопеном, Р. Шуманом, Ф. Лістом чи Й. Брамсом, до гостро злободенних «Андрашіади» чи й «Вічного революціонера».

Рівень художньої інформативності творів Лисенка, окрім іншого, забезпечується невичерпною винахідливістю в синтезі розмаїтих, іноді позірно несумісних елементів, що робить практично неможливим застосування будь-якого однозначного визначення його композиторського «амплуа»: він не є ані чистим ліриком, ані чисто театральньо-драматичним композитором, ані суто епічно масштабним творцем, він є і тим, і другим, і третім; у його спадщині врівноважені

монументальні полотна й вишукані мініатюри; новаторські відкриття й плекання традиційних засад. Художня інформація, закладена в них, позбавлена передбачуваності, прямолінійності, вона вимагає значних інтелектуальних зусиль і слухачів, і виконавців, але тим вона і особливо цінна. Тут доречно згадати знаменитий афоризм Івана Франка:

Книги — морська глибина,
Хто в них пірне аж до дна,
Той, хоч і труду мав досить,
Дивнії перли виносить.

І хоч Франко мав на увазі книги, для музичних шедеврів це так само справедливо.

Тож спадщину Миколи Лисенка не можна розглядати поза його представництвом у загальноєвропейському романтизмі, а лише в контексті інших національних композиторських шкіл того часу. Музично-мистецькі процеси Лисенкової доби інспірують до поглибленої наукової реконструкції музичної культури романтизму, у зв'язку з чим залучаються категорії історичної пам'яті й національної ідентифікації. Саме такий ракурс дає змогу не лише всебічно дослідити індивідуальний творчий стиль Миколи Лисенка, а й порівняти його зі стилями інших представників романтичних національних шкіл і аргументовано показати, наскільки його спадщина відповідає найвищим естетичним та етичним критеріям європейського романтизму. Отже, сформується природне розуміння його вагомості як національного представника потужної романтичної культури, що органічно вписується в аналогічні процеси в європейському духовному просторі.

Тому перед нами — виконавцями, музикознавцями, слухачами — стоїть тепер дуже об'ємне і важливе завдання: створити художньо вартісні й глибоко осмислені інтерпретаційні втілення Лисенкових музичних ментальних архетипів кордоцентризму і вільної козацької героїки. Гадаєте, що його колосальні Шевченкові полотна й обробки всього жанрового спектру пісенного фольклору, а передусім думного епосу — це така собі «опора на народну пісенність», як писали

в радянських підручниках? Нічого подібного, це такий потужний інтонаційний код українства, закладений у романтичну добу формування націй, який для поляків створили Ф. Шопен і С. Монюшко, для чехів — Б. Сметана і А. Дворжак, для норвежців — Е. Гріг (цей ряд можна продовжувати, зрештою і в німців його по-новому переосмислили Р. Шуман і Й. Брамс, а у французів — Г. Берліоз). Тільки всі названі народи зуміли ці коди відчитати і вибудувати на них нове, співзвучне часові розуміння себе самих. Це завдання зараз, у шалений час протистояння зі вселенським диявольським злом, актуальне як ніколи.

А ще не забуваймо, що М. Лисенко, як і Т. Шевченко, як і І. Франко, володів пророчим даром, бо ж недаремно звернувся до Бога: «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» — і неначе у відповідь завершив один зі своїх знакових творів — кантату «Радуйся, ниво неполитая» до поезії Шевченка колосальним пориванням і осягненням вершин:

Оживуть степи, озера,
Оживуть степи, озера,
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться...